

KRITIČKE VIZIJE

(Slavko Gordić: *Traganja i svedočenja*, Službeni glasnik, Beograd, 2011)

Pročitavši novu zbirku kritičko-esejističke proze profesora Slavka Gordića – u izdanju „Službenog glasnika“ pod naslovom *Traganja i svedočenja* – u kojoj su mi, pre svega, pažnju privukli tekstovi o „mojim“ temama – Andriću i Meši Selimoviću – utisak koji se zadržao kao prevlađujući pronašla sam kasnije formulisan u nizu zabeležaka o starom autorovom poznaniku – Bošku Petroviću. U tekstu koji je sastavljen od naizgled uzgrednih pribeležaka o susretima sa novosadskim piscem, i koji je u knjizi *Traganja i svedočenja* najstariji po vremenu nastanka, Slavko Gordić je napisao: „Upitan, jednom, o proučavanjima pesničkih slika i njihovoj eventualnoj tipologiji, pomenuo sam mu neke, tad nove studije Milosava Šutića i Branimira Čovića. Video sam ubrzo, međutim, da nikakvi teorijski odgovori ne mogu da zadovolje Petrovića. Misteriju poetske slike – kažem misteriju, a reč je o nečem tako prisnom – ne razrešava nikakva teorija, pogotovo ako tragalac, kakav je slučaj s mojim sagovornikom, neumoljivo prozire nenadležnost svih pojmova tamo gde neponovljivi i samosvojan stvaralački slučaj imaju reč.“ (77-78)

Tu „nenadležnost svih pojmova“ čitalac otkriva i u ovom novom, Gordićevom tumačenju Andrićevog dela – tog „samosvojnog stvaralačkog slučaja“ – što se nikada ne umara od novih interpretacija, već ih, naprotiv, prigri ili odbacuje u zavisnosti od vremena koje ima funkciju nekakvog zamišljenog rezonatora. (Izgleda da je u srpskoj književnosti tek odskora moguće govoriti o kulturi i tradiciji tumačenja kanonskog književnog korpusa. Ovde ne mislim da ukažem na to da je nama manjkalo književnih kritika i kritičara, niti kritičkih tekstova, već na činjenicu da je do sada bilo malo istinskih sporova oko toga šta jedno delo znači – bilo da se to značenje čita kao deo piščeve intencije ili se u njega učitava. O onom što su velike književnosti imale mnogo pre nas – na primer, čitavu istoriju tumačenja Šekspira koju baštini anglosaksonska kritika, čini se da u srpskoj književnosti možemo govoriti tek danas. Da li je razlog tome kasno formiranje onoga što smatramo klasikom, to je pitanje za neku drugu priliku.)

Povodom ovog novog tumačenja jednog od stubova naše književne klasike, u oči pada ono što je Gordića možda toliko zanosilo kod Boška Petrovića, a to je otpor prema teoriji. Utoliko je naš kritičar blizak Skerliću i njegovom uverenju da je život suviše prostran da bi se ugurao u nekakve formule, „rubrike“, kako to voli da kaže Gordić. U stvari, on je protiv svih onih suvišnih diskurzivnih i filozofskih sklopova koji bi čarovitost, magiju književnog dela, ili da osiromaše ili da je u potpunosti natkrile. U tom smislu, Gordićeva interpretacija Andrićevih romana i pripovedaka jeste u isto vreme i implicitan i eksplicitan otpor prema pre naglašavanju mitskog, dakle opšteg – koje nam donosi jedna struja tumača od Džadžića naovamo. Andrić, koji je po Slavku Gordiću pisac „složene jednostavnosti“ i „tihe inspira-

cije", verovatno upravo zavaljujući toj „očiglednoj“ jasnoći htenja i navodi kritičare da ga tumače jednostrano. Tamo gde drugi vide razglobljenost Andrićevih romana – posebno *Na Drini ćuprije*, ali i *Travničke hronike* – iscepanost na prosti zbir pojedinačnih priča, Gordić vidi nevidljive kohezivne veze koje upravo na značenjskom planu grade postojane strukture. U romanu o višegradskom mostu vidi naš kritičar pomalo prenebregnutu dvostrukost ili „dvolpnost zbivanja“ (mahom vezivanu za *Prokletu avliju*), dvostrukost „u kojoj legendarno i realno čine istovremeno i jedinstvenu celinu i zasebne slojeve *Na Drini ćuprije*“ (19). Andrićevo delo, prema Slavku Gordiću, jedinstveno je upravo zbog toga što „jednostavnost druguje sa dubinom i manifestno sa skrovitim značenjem, a da čitalac nadnesen nad takvo, duplo dno priče i pričanja ne nalazi u njima ničeg od usiljene, iskonstruisane ‘višeznačnosti’, neretko svojstvene modernoj prozi“ (17).

Za mene lično, značajno je Gordićevo opredeljenje po kojem se tumačenje čuvene Čamilove rečenice „Ja sam to“ vezuje za „ludilo višeg reda – donkihotskog, hamletovskog“, tako da je „njegova uzvišena neprilagodljivost posledica istinske autentičnosti“ (26). Ta andrićevska toniokregerovska „nelagodnost“ bivanja u svetu koji nije okrzla nijedna plemenita misao – vidi to i Gordić u svojim tekstovima – nije na strani obrazovanja i „kulture“ – kao da ova dva atributa tobožnjeg napretka civilizacije jesu jedna od najomiljenijih mesta u koje se gnezdi zlo – pored nasilja, strana i mržnje, za ovog i druge kritičare – kod Andrića najprisutnijih tema. Gordićev uvid da Andrić otkriva „socijalni“ kontekst zla, preformulisala bih u „antropološki“ – u socijalno i istorijski iniciranim „zatvaranjima bosanske čaršije“, zlo samo isplivava na površinu, a postojalo je uvek, samo neospoljeno i prigušeno. Međutim, upravo u vezi sa ovim, dajem mu za pravo da naš pisac nije „dužnik nikakvom filozofsko-ideološkom priorizmu, pa se ni njegove pripovetke ne daju podvesti pod strehu antropološkog ili istorijskog pesimizma, optimizma ili njihove ‘ravnoteže’“ (38). Odbranivši velikog pisca od svih onih „kritičara koji ne mogu da iskažu nijednu pohvalu bez repića poricanja ili relativizacije“ (34), Slavko Gordić kao kritičar vrhuni, prema mom mišljenju, u onim tananim, ne kritičko-diskurzivnim, već poetskim uvidima. Ne sećam se primera da je jedan kritičar u takvom, gotovo uzgrednom sudu, bolje i priličnije opisao *način* na koji je Ivo Andrić u svom delu, naravno rasuto, bez kontinuiteta, predstavio jednog od svojih najupečatljivijih junaka – Salka Ćorkana. Piše o njemu Gordić: „Znan čitaocima iz romana *Na Drini ćuprija* i nekoliko ranije objavljenih priča, ovaj beskraino ubogi i isto toliko zaneseni stradalnik umire kao slučajan i epizodan podstanar pripovetke naslovljene tuđim imenima...“ (41). Kao da je kritičar na poetski način porinuo u, kako on kaže, „zenicu“ Andrićevog poetskog pogleda u svet. U rečenicama koje opisuju Ćorkanov odlazak sa ovog sveta, kada on biva „obasjan suncem i sav prožet osećanjem čudnog odnosa i savršene harmonije između sveta što se gubi i što se nalazi, što biva i što nastaje...“, pomišljajući da: „Samo se treba roditi na ovaj svet i očima progledati, pa kraja nema svemu što se čoveku može desiti“, Gordić vidi sve – „ostvarive i neostvarive, realne i fantastične – dogodovštine i sanjarije“ ovoga i drugih Andrićevih junaka. Za njega su to „u prozu preruseni stihovi“ – što je uvid koji osporava viđenje nobelovca koji se još u mladosti odrekao pisanja poezije, potraživši utočište u suvom, bezličnom pripovednom diskursu. Da je taj pesnik u velikom piscu prigušen, kao i da je to po svoj prilici mnogo značajnija tema za kritičku raspravu od modernih imagoloških (čitaj političkih) rasprava o Andriću, (koje nepogrešivo, kako je to

rekao Nortrop Fraj, kao i sva druga osporavanja, više govore o onima koji ih izriču nego o samom delu), zaključci su koji proizilaze iz čitanja Gordićevog tumačenja. Kako Andrić dekartovac, racionalista, sklizne iz realnosti u irealno, pitanje je koje je u ovim tekstovima tek dodirnuto, ali usmerava na najbolji način i buduća istraživanja.

Čitajući Gordićevu knjigu *Traganja i svedočenja* nailazim, u eseju o Vladeti Jerotiću, još jednu tvrdnju koja zvuči kao samosvesna autopoeitička konstatacija. Govoreći o Jerotićevim *Esejima*, koji su se pojavili u Novom Sadu u Izdavačkom centru Matice srpske, Gordić kaže: „Oni se, doduše, duhom dijaloga, otvorenosti i izvesne ležernosti na prvi pogled priklanjaju danas preovlađujućem adornoovskom modelu eseja kao ‘antisistemske’ stava i govora. Međutim, uzeti zajedno, ovi ogleđi pokazuju snažan centripetalni impuls, oblikujući celovit, izričit i zaokružen pogled na svet, u kojem nema mesta samodopadnoj modernoj i postmodernoj relativizaciji istine i zablude, dobra i zla, principa i kaprisa” (150). Baš u svetlu ovog odlomka, Gordićevu autorsku poziciju skromnosti možemo i shvatiti kao poetički stav (on je, za razliku od opet njemu važnog i omiljenog Veljka Petrovića, samo skroman, nikako kapriciozan). Ta skromnost (koja ga opet odvaja od onog na početku pomenutog Skerlića, ali i od mnogih Skerličevih naslednika) navodi ga da svojevoljno zauzima poziciju *rubu* (pretpostavljam da taj rub i rub iz naslova nove knjige poetske proze koincidiraju). Ali ta skromnost ne može da zavara čitaoca: sve te „nepretenciozne opaske i uzgređice”, „izveštaje”, kako naš autor naziva svoje eseje pisane raznim povodima – od naučnih skupova do govora o jubilejima i promocijama – kriju neretko prave vizionarske uvide – pa su, meni lično, a verujem i mnogim drugim čitaocima – mnogo dragoceniji kao poetičke odgonetke, ali i kao pravi kritički diskurs u najboljem smislu te reči – koji treba da navede i druge na nova čitanja. O beskrajnoj radoznalosti Gordićevoj prema svim književnim pojavama, već sam pisala: on prosto kao da guta sve do čega dođe, njegova erudicija i informisanost pleni – ali uvek sa sluhom za pojedinačno i neponovljivo. Takođe, naš autor voli da iskopa neke zaturene, poturene i zaboravljene vrednosti, ali i da se suprotstavi uvreženim i okoštanim sudovima koji, zahvaljujući našem nehaju, što je, kako sam kaže u tekstu o knjizi Ksenije Maricki Gađanski, „utoliko pogubniji što je maskiran prividno bogatom, a zapravo papagajski jednoobraznom kritičko-interpretativnom recepcijom” (159).

Ima nečeg od „ženskog pisma” u Gordićevom neretko pesničkom reagovanju na poeziju, u tom nepretendovanju na poslednju reč, u jednom u suštini čulnom doživljaju književnosti – koji doziva u pomoć slikarstvo i muzičku umetnost. U ovoj knjizi za mene su najupečatljiviji eseji o poeziji Dobroslava Smiljanića i Tanje Kragujević. U prvom, njega u isto vreme privlači pesnikova rubna pozicija – međutim, zbog toga će odmah sebi pripisati i deo krivice jer je „tek retkim i škrtim zabeleškama propratio njegov pesnički rad i rast” (93). I tu se ne završava autorova pokajnička ispovest: zaveden, kako kaže, „opštim mestom o fragmentu kao danas poslednjoj krilatoj ptici”, u „svom čitalačkom hedonizmu”, on je, kako priznaje, „ekspresivnim zamasi pretpostavljao (...) zasebne prosjaje, celini pojedinosti...” (94). Dakle, kada je to potrebno, Gordić ume da izađe iz svog smisla za malo, rubno i detalj i da se opije Smiljanićevim „slapovima i gejzirima poetskih slika (...) koje na okupu drži objedinjujuća teža doživljaja i izraza...” (94). Kada govori o pesnikinji, opet, događa se metamorfoza kritičara i on ponovo postaje „idealna lovac na suptilnosti”. Sinestezijom ispunjujući svoju nemoć da govori o muzikalnosti ove poezije, on je slika odevajući ga u „ruho od snega iinja” (99).

I svi drugi eseji u ovoj knjizi: o Meši Selimoviću, Miodragu Pavloviću, Miru Vuksanoviću, Slobodanu Rakitiću, Darinki Jevrić... zaslužuju da budu čitani i jednako su uzbuđljivi zbog te uvek prisutne sposobnosti Slavka Gordića da sa ruba pogodi pravo u težište. Ovi ponekad veoma kratki uvidi u neko delo ili književni i pesnički opus jednog autora čini se da možda više govore od stranica i stranica nekog maratonskog filozofski i teorijski inspirisanog kritičkog poduhvata. Nesmanjenom svežinom esejističkog potencijala Gordić nastavlja da pleni čitaoca, držeći ga uvek budnim i uzbuđenim kao što je uvek budan i radoznao autorov duh, što, međutim, i pored sve gipkosti, topline i lepršavosti nikada nije površan. Spreman da porine u svaku dubinu i da otprati svaki pesnički uzlet, a uvek želeći da imenuje ono što se ne može imenovati, da uhvati neuhvatljivo, Slavko Gordić je možda zaista vizionar kritike, i u najboljem smislu te reči potvrđuje definiciju pravog kritičkog govora kao vizije vizije. Njegova *Traganja i svedočenja* zauzeće, zato, uprkos svojoj autorovoj skromnosti i nepretencioznosti, značajno mesto u istoriji srpske književne kritike. I to zbog toga što, po njegovim vlastitim rečima, vrednost i istina niti se mogu potkupiti niti sakriti.